

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

УДК 330.34:001.895

Бондаренко С.А.кандидат економічних наук, докторант
Інституту проблем ринку та економіко-екологічних досліджень
Національної академії наук України**АНАЛІТИЧНА ОЦІНКА ІННОВАЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА УКРАЇНИ
ТА ЙОГО ВПЛИВУ НА РОЗВИТОК ВИНОРІБНИХ ПІДПРИЄМСТВ**

У статті розглянуто основні тенденції розвитку та особливості управління інноваційними процесами в сучасних умовах інноваційного середовища України. Установлено, що інноваційне середовище формується трьома головними підсистемами: реалізації трудових та інноваційних ресурсів, підтримки розробок та інфраструктури технологій. Загальний тренд розвитку інноваційного середовища України має негативну динаміку, характеризується зниженням рівня конкурентоспроможності та ємності ринку виноробної галузі, підвищенням показника ступеню відкритості ринку, що є ризиковим для вітчизняної виноробної галузі. Виявлено, що головними джерелами гальмування інноваційного розвитку є держава і підприємницьке середовище. Тому важливо сформулювати взаємозв'язки в порядку паралельно-послідовного включення секторів інноваційної діяльності в реалізацію інноваційних процесів в межах інноваційного середовища.

Ключові слова: інноваційний розвиток, інноваційне середовище, інноваційні процеси, виноробні підприємства, соціально-економічна система.

В статье рассмотрены основные тенденции развития и особенности управления инновационными процессами в современных условиях инновационной среды Украины. Установлено, что инновационная среда формируется тремя главными подсистемами: реализации трудовых и инновационных ресурсов, поддержки разработок и инфраструктуры технологий. Общий тренд развития инновационной среды Украины имеет негативную динамику, характеризуется снижением уровня конкурентоспособности и емкости рынка винодельческой отрасли, повышением показателя степени открытости рынка, является рискованным для отечественной винодельческой отрасли. Выявлено, что главными источниками торможения инновационного развития является государство и предпринимательская среда. Поэтому важно сформировать взаимосвязи в порядке параллельно-последовательного включения секторов инновационной деятельности в реализацию инновационных процессов в пределах инновационной среды.

Ключевые слова: инновационное развитие, инновационная среда, инновационные процессы, винодельческие предприятия, социально-экономическая система.

Постановка проблеми. Розвиток галузі можливий лише на науковій платформі, спираючись на інноваційні трансформації, при підтримці держави і в тісній співпраці усіх секторів економіки, які мають відношення до виноградарства і виноробства.

Це вимагає досліджень в частині управління інноваційними процесами в сучасних умовах формування і розвитку інноваційного середовища.

У зв'язку з цим актуальним є дослідження: проблем формування та розвитку інноваційного середовища України; впливу інноваційного середовища на інноваційний розвиток виноробних підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Умовою інноваційного розвитку є інституційні умовленості інноваційних процесів, врегулювання на усіх рівнях взаємодії інноваторів, інститутів,

держави, ринку і підприємства. До останнього часу в фокусі уваги гуманітарних дисциплін були відносини «суб'єкт-об'єкт» і взаємодія «суб'єкт-суб'єкт». Однак на рубежі XXI століття все більш важливою стає динаміка в системі «суб'єкт-середовище». Аналіз такої динаміки і покладено в основу теорії інноваційних середовищ. Вперше визначення інноваційного середовища, яке вважають базовим, запропонував в 1991 р. R. Samagni як «сукупність мережевих складних неформальних соціальних відносин на незначному географічному просторі, які часто визначають зовнішній імідж і особливі специфічні внутрішні уявлення і почуття «приналежності», які сприяють інноваційності території через синергетичність і процеси колективного навчання» [1]. Дослідники Гельсінського університету технологій під інноваційним середовищем розуміють нове глибоке концептуальне бачення, яке зосереджує свої дії

на об'єктну частину великого оточення, яке включає різні типи кластерів, систем, інституційних і територіальних зв'язків [2]. Провідні зарубіжні вчені Р. Cooke і К. Morgan [3] в своїх наукових переконаннях висувують точку зору що «в додаванні до інноваційних систем, інноваційне середовище включає в себе інноваційне оточення системи, зв'язки між учасниками систем і органами управління». Російський дослідник Д.В. Котов [4] у своєму науковому пошуку виділив проблеми формування та розвитку інноваційного середовища регіону з системних позицій, підкресливши важливість управління розвитком інноваційного середовища як платформи інноваційного розвитку регіональних соціально-економічних систем.

Серед українських дослідників, що ґрунтовно займаються проблемами становлення та розвитку регіональної інноваційної системи, слід відзначити Л. Федулову [5], А. Поручник [6] та І. Брикова [6]. Особливий акцент автори роблять на необхідності створення в регіоні ефективного механізму фінансування і наступної комерціалізації результатів інноваційної діяльності. Незважаючи на те, що проблемам управління в сфері інноваційного розвитку на різних рівнях в даний час приділяється значна увага, ряд аспектів даної проблематики залишається невивченим. Так, актуальним є аналітична оцінка інноваційного середовища України з позицій ефективного управління інноваційними процесами в соціально-економічних системах та виявлення характеру впливу на розвиток виноробних підприємств.

Метою дослідження є аналітична оцінка інноваційного середовища України та вияв-

лення характеру його впливу на розвиток виноробних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблеми виноробства в Україні наразі носять комплексний характер:

- відсутність державної підтримки вимушує виноградарів і виноробів самотужки виживати в складних умовах динамічних змін;
- виникаючий дефіцит сировини винороби змушені заповнювати імпортними виноматеріалами;
- розбалансування і стихійність сортового складу виноградників неминуче призведе до втрати традиційних (аборигенних) сортів винограду, що позначиться на якісних характеристиках вина;
- зростання собівартості виробленої виноробної продукції робить її не конкурентоспроможною. Наслідком цього є загальне падіння економічної ефективності виробництва винограду та виноробної продукції.

Кризовий стан виноробної галузі вимагає якісних змін: з одного боку, виваженої політики та дієвих механізмів державної підтримки, а з іншого, впровадження передових технологій, спрямованих на інноваційний розвиток як кожного підприємства, так і галузі у цілому. Вирішальну роль в успішності держав відіграють здатності генерувати нові знання й ефективно їх імплементувати. Іншими словами – інновації, знання та нова інформація, як основа інноваційних змін, переводять виробничу систему на новий, якісний, рівень. В умовах революційних перетворень, Україна декларує важливість інновацій для

вирішення соціально-економічних проблем держави. Разом з тим, структурно-технологічні зрушення, якими характеризується інноваційний розвиток, в Україні носять стихійний безсистемний характер.

Інноваційним середовищем є створений певним чином соціально-економічний простір, що дозволяє збільшити і підсилити взаємозв'язки між інститутами, сприяє створенню необхідних комунікацій між елементами інноваційної системи та прискорює процеси по формуванню інноваційної економіки. Інноваційне середовище формується трьома головними підсистемами: 1) реалізації трудових та інноваційних ресурсів, 2) підтримки розробок та 3) інфраструктури технологій (рис. 1).

Рис. 1. Структура інноваційного середовища соціально-економічної системи

Джерело: авторська розробка

Головними джерелами гальмування інноваційного розвитку є держава і підприємницьке середовище. Держава не створює умов, сприятливих для розвитку підприємницького середовища, а також недостатньо уваги приділяє середовищу виробництва знань, що є основою для інновацій. Наявні інноваційні розробки не доходять до підприємств через неефективність каналів передачі знань. В свою чергу, підприємницьке середовище проявляє низький попит на вітчизняні інновації, не орієнтується на інноваційний розвиток і не вкладає кошти в венчурний бізнес. Важливо сформуванати взаємозв'язки в порядку паралельно-последовного включення секторів інноваційної діяльності в реалізацію інноваційних процесів в межах інноваційного середовища (рис. 2).

В Україні державна інноваційна інфраструктура (кластери, технопарки, технополіси, центри трансферу технологій) із самого початку формувалася виключно для отримання економічних вигод від ввезення обладнання чи спеціальних митних зборів. Наразі функціонування створених елементів інноваційної інфраструктури формалізовано великою кількістю погано скоординованих і не систематизованих нормативно-правових актів, в результаті нічого не працює. Разом з тим, поява нового тренду – альтернативних приватних механізмів (акселераторів, інкубаторів тощо), у більшості випадків має основним мотивом селекцію перспективних проектів і вивезення їх із країни разом із творцями. В останні роки вплив вчених і фахівців стає критичним для держави. За різними оцінками, за 2014 рік із країни виїхали приблизно 5000 програмістів і орієнтовно близько 3000 вчених. Відтік поширюється не тільки на діячів науки, але й на талановитих студентів, які після навчання у провідних ВУЗах світу не поспішають повертатися в Україну.

Тому, в першу чергу, необхідно чітко зафіксувати базові орієнтири створення середовища інноваційного розвитку в умовах України. Самі інновації, тим більше технологічні, не можуть бути самоціллю; нею є конкурентоспроможність країни на світовій арені, яка досягається модернізацією всіх сторін життя держави і суспільства, організацією середовища розвитку.

Економіка знань природним чином вимагає ефектив-

ної системи охорони та захисту прав на об'єкти знань (інтелектуальна власність). Разом з тим, частка нематеріальних активів у собівартості української продукції не перевищує 0,5-2%, що у 20 і більше разів нижче, ніж в економічно розвинених країнах. Наприклад у Європі – приблизно 39%. На підприємствах просто немає інноваційного розвитку; багато підприємств не обтяжують себе оформленням охоронних документів; правопорушення у сфері ІВ і відсутність прозорого ринку об'єктів ІВ. Тому питання про реальні можливості економіки України перейти на інноваційний шлях розвитку залишається відкритим. Україна продовжує втрачати позиції у глобальному рейтингу країн світу за показником економічної конкурентоспроможності. Так, за опублікованим Всесвітнім економічним форумом Індексом глобальної конкурентоспроможності 2016-2017 (The Global Competitiveness Index), Україна посіла 85-е місце серед 138 країн світу, втративши за рік шість позицій (у попередньому рейтингу займала 79-у позицію). На рисунку 3 відображено стан кожної з 12 основних сфер життя України, за отриманим індексом розвитку. Низький рівень розвитку підприємств в Україні у сукупності із слабкою адаптивністю до нових умов, є однією з найбільших проблем та причин низької поточної оцінки конкурентоспроможності економіки.

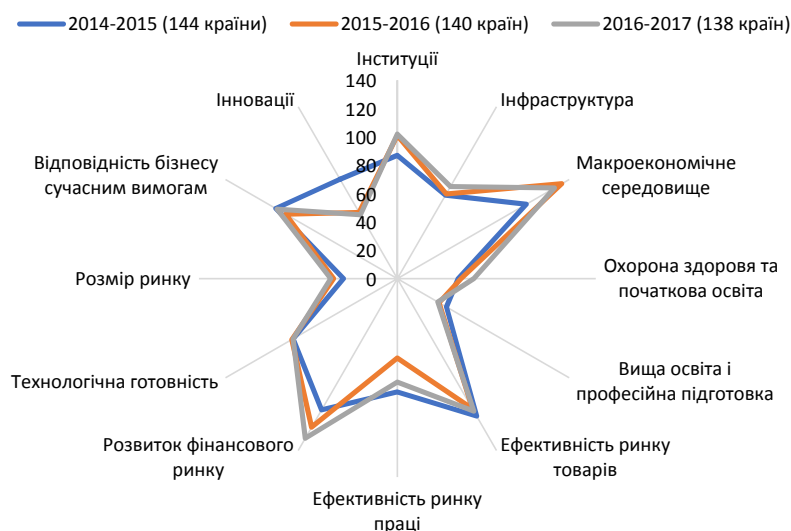
На рис. 4. відображені найбільш проблемні фактори, що негативно впливають на ведення бізнесу в Україні.

Маємо тенденції до зниження ємності ринку виноробної галузі та підвищення показника ступеню відкритості ринку (рис. 5).

Рис. 2. Схема взаємодії секторів інноваційної діяльності соціально-економічної системи в інноваційному середовищі

Джерело: авторська розробка

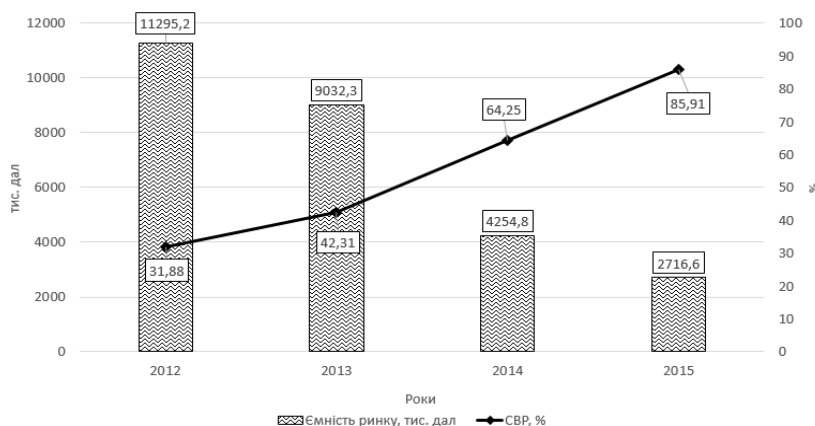
Рис. 3. Складові індексу конкурентоспроможності України 2014-2017

Джерело: за даними [7]

Рис. 4. Найбільш проблемні фактори для ведення бізнесу в Україні

Джерело: за даними [7]

Рис. 5. Динаміка ємності і ступеню відкритості ринку вина України

Джерело: за даними [8]

Така ситуація є ризиковою для вітчизняної виноробної галузі. Нажаль, при відкритості і незахищеності українського ринку європейські вина і надалі будуть більш доступними, отже частина покупців, які раніше не могли собі дозволити купити імпортне вино, будуть відмовлятися від вітчизняного на користь європейського. В результаті продажі українського продукту можуть впасти, що в свою чергу загострить боротьбу з європейськими виноробами за українського споживача.

Найскладнішою є ситуація з впровадженням інновацій та управлінською сферою. Водночас держава не займається трансфером технологій від лабораторій і досліджень як ВУЗів, так і академій наук. Крім того, продовжується структурна деградація економіки України. Насправді, в Україні за роки ринкових трансформацій значно скоротився обсяг наукоємного виробництва (наприклад, машинобудування – у 2,5 рази). Трендом вже став сировинний перекид економіки держави. Старіння основних фондів підприємств набуло катастрофічних обсягів (70-95%). Продуктивність праці залишається дуже низько по паритету купівельної спроможності (12-16% від продуктивності праці у США, 30-33% – Чехії, Венгрії). І такий стан речей не є випадковим для України, адже рівень фінансування вітчизняних НДДКР у розрахунку на душу населення є вкрай низьким і з точки зору динаміки залишається практично незмінним, що фактично нівелює можливість позитивних технологічних зрушень у середньостроковій перспективі.

Інвестиційний клімат регіону є основною передумовою інноваційного розвитку суб'єктів господарювання. Обсяги капітальних інвестицій

у виробництво харчових продуктів та виробництво напоїв значно скоротились: у 2014 році (на 60,4%). У 2016 році головним джерелом фінансування капітальних інвестицій, як і раніше, залишаються власні кошти підприємств та організацій, за рахунок яких освоєно 72,8% усіх коштів. Найвагомішу частку капітальних інвестицій (98,1% загального обсягу) спрямовано в матеріальні активи, з яких у будівлі і споруди – 46,1% усіх інвестицій, у придбання машин, обладнання, інвентар та транспортні засоби – 47,8%.

Інноваційність середовища визначається рівнем інноваційної активності суб'єктів господарювання за результатами впровадження інновацій. Поки що основні витрати підприємств в інноваційній сфері приходяться на придбання машин та обладнання, проведенню досліджень відводиться менше уваги. Що стосується придбання та передачі нових технологій, харчова промисловість України тільки запозичала і практично не передавала новітні технології виробництва харчових продуктів.

За три останні роки підприємствами харчової промисловості не було передано інноваційних технологій на території України, за її межі – лише у 2014 році. Все це свідчить про слабку мотивації до впровадження інноваційних технологічних розробок у виробництво. Найменше впровадження інновацій спостерігається в агропромисловому секторі внаслідок повільного обігу капіталу і дефіциту ефективних власників. Більшість технологічних іннова-

цій в основному спрямовані на модернізацію виробництва. Фінансування інноваційної діяльності промислові підприємства Одеського регіону здійснювали переважно за власні кошти.

Висновки. Підтверджено, що для виявлення тенденцій розвитку підприємств необхідно проводити дослідження динаміки в системі «суб'єкт-середовище», спираючись на теорії інноваційних середовищ. Таким чином, з огляду на вище сказане, ключовими завданнями виноробної галузі є:

– гармонізація національного законодавства у сфері виноградарства та виноробства до вимог ЄС, зокрема і за рахунок грантів, іноземної донорської допомоги та міжнародних програм.

– інтелектуалізація галузі, системна програма кадрового забезпечення виноробної галузі шляхом зміцнення зв'язків між виноградарством і виноробством як в науково-виробничій сфері, так і в області підготовки фахівців у вузах і технікумах.

Досвід і світова практика свідчать, що імплементація ефективної інноваційної політики в регіоні неможлива без комплексної підтримки її на державному рівні. Дані аналізу указують на кризову неспроможність державного менеджменту регулювати інноваційну діяльність промислових підприємств. Процес інноваційного розвитку повинен бути системним і охоплювати всі сфери інноваційного середовища, що сприятиме формуванню економіки інноваційного типу.

Список використаних джерел:

1. Camagni R. Introduction: from the local —milieull to innovation through cooperation networks // In: Camagni R. Innovation Networks: spatial perspectives. – London: Bedhaven Press, 1991. – P. 1–9.
2. Robertson R. Globalization or Glocalization?// Globalization. Critical Concepts in Sociology / Ed. by R. Robertson and K.E. White.Vol. 3. L., N.Y.: Routledge, 2003.
3. Cooke P., Morgan K. The Network Paradigm: New Departures in Corporate and Regional Development // Society and Space. – 1993. – V. 11. – P. 543–564.
4. Котов Д.В. Методология формирования и развития инновационной среды в регионе [Текст]: дис. ... д. э. н. : 08.00.05 / Д.В. Котов. – Уфа: БАГСУ, 2012. – 304 с.
5. Регіональні інноваційні системи: ідентифікація, оцінка, інститути та інструменти розвитку / науково-аналітична доповідь; за ред. Л.І. Федулової. – К.: Ін-т економіки та прогнозування НАН України, 2012. – 157 с.
6. Поручник А. Регіональна інноваційна система як основа підвищення міжнародного конкурентного статусу національних регіонів / А. Поручник, І. Брикова // Вісник Київського національного економічного університету, 2006. – С. 134-173.
7. Позиція України в рейтингу країн світу за Індексом глобальної конкурентоспроможності 2016-2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://edclub.com.ua/analitika/pozyciya-ukrayiny-v-reytingu-krayin-svitu-za-indeksom-globalnoyi-konkurentospromozhnosti-1>
8. Державна служба статистики України. Збірник «Промисловість України у 2011-2015 роках» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

Bondarenko S.A.

ANALYTICAL ASSESSMENT OF THE INNOVATIVE ENVIRONMENT OF UKRAINE AND ITS INFLUENCE ON THE DEVELOPMENT OF WINE PRODUCERS

The article considers the main trends of development and features of management of innovative processes in the modern conditions of the innovative environment of Ukraine. The innovative environment is created in a certain way socio-economic space that allows enlarging and strengthening inter-communications among institutions, contributes to the creation of necessary communications between elements of the innovative system and accelerates processes of the formation of an innovative economy. It is determined that innovative environment is formed by three main subsystems: the realization of labour and innovative resources, support for developments, and infrastructure of technology. A general trend of development of the innovative environment of Ukraine has a negative dynamics. Ukraine continues losing its position in the global rating of countries of the world by the index of economic competitiveness. Low level of business development in Ukraine in conjunction with a weak adaptivity to new conditions is one of the largest problems and causes of low current assessment of economic competitiveness. Functioning of created elements of innovative infrastructure is formalized by a lot of badly coordinated and non-systematized laws and regulations and, as a result, nothing works. We have tendencies to the reduction in the wine branch market capacity and the increase of the index of the level of market openness that is very risky for the domestic wine industry. The most complex is a situation concerning the introduction of innovations and management sphere. At the same time, the state is not dealing with technology transfer from laboratories and research of both HEIs and academies of sciences. A structural degradation of the economy of Ukraine is under way, the volume of high-tech industry significantly reduced; a raw imbalance of the state economy has become a trend. It is revealed that the main sources of braking sources of innovative development are the state and business environment. Thus, it is important to form interrelations in the manner of including parallel-sequential sectors of innovative activity in the realization of innovative processes within the innovative environment.

Keywords: innovative development, innovative environment, innovative processes, wine enterprises, socio-economic system.